

ZEMES REFORMAS LATVIJĀ

Kristaps Štrāls¹, Anda Jankava²

¹Profesionālā bakalaura studiju programmas Zemes ierīcība un mērniecība 1.kursa students

²LLU VBF Zemes pārvaldības un ģeodēzijas katedras profesore, Dr.oec.

Kopsavilkums

Rakstā atpoguļots, cik un kādas zemes reformas notikušas laika posmā no 17. gadsimta līdz mūsdienām. Pētījuma uzdevums ir izpētīt pieejamos avotus saistībā ar doto tēmu un izprast zemes reformu nozīmi Latvijas atīstībā.

Atslēgas vārdi: Latvijas Republika, zemes reforma, zemnieks.

Ievads

Ievadā būtu jāsaprot, kas ir zemes reforma. Pēc autora domām, tie ir esošās zemes politikas pārbūves procesi, kas saistīti ar zemes piešķiršanu lietošanā, valdījumā vai īpašumā, jaunu normatīvo aktu izveidi vai esošo pārbūvi, zemes lietošanas mērķu noteikšanu, tiesību noteikšanu subjektam un citām darbībām, kas ietekmē zemes reformas veiksmīgu norisi.

Atskatoties senākā pagātnē, Latvijas teritorija ir bijusi daudzu svešu varu pakļautībā. Šīs varas dažādos laikos nesušas sev līdzīdas dažādas zemes reformas, kuras ietekmējušas Latvijas turpmāko attīstību.

Darba izveides mērķis ir viest skaidrību par to, cik un kādas zemes reformas Latvijas teritorijā līdz šim ir bijušas.

Pētījuma metodes un izmantotie materiāli

Pētījumam izmantota iegūtās informācijas analizēšanas un aprakstīšanas metode. Informācijas iegūšanai izmantota pasniedzēja norādītā literatūra un interneta resursi.

Diskusija un rezultāti

Pētot dažādus avotus, informācija par to, cik zemes reformas Latvijā ir bijušas, atšķiras. Pēc lauksaimniecības doktora Artūra Boruka domām, Latvijā ir bijušas 4 reformas, bet savukārt tiesību doktors Jānis Lazdiņš uzskata, ka tādas ir bijušas 6. Pētot šo tēmu, autora domas sakrīt ar Jāņa Lazdiņa uzskatiem, ka Latvijā ir bijušas 6 zemes reformas.

Paši pirmie agrāro reformu iedīgļi Latvijā meklējami 17. gadsimta beigās, kad Vidzemes teritorija atradās Livonijas, proti, Zviedrijas sastāvā. Attiecīgi uz Vidzemes teritoriju atiecināja Zviedrijas normatīvos aktus. Interesants fakts bija tāds, ka, Zviedrijā dzimtbūšanas nebija, bet Vidzemē savukārt bija. Lai gan 1681.gadā Zviedrijas karalis Kārlis XI piedāvāja dzimtbūšanu Vidzemes teritorijā atcelt, tomēr Vidzemes landtāgs to noraidīja un tā palika spēkā (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). Neraugoties uz to, Zviedrijas karalis Kārlis XI lika uzņēmēt visu Livonijas teritoriju. Šis process ilga gandrīz 10 gadus. Uzņēmēšanas mērķis bija noteikt zemnieku [klausu](#) un nodevu lielumu atbilstoši saimniecības ienesībai un gūt lielākus ienākumus kara novārdzinātai Zviedrijai (Arklu revīzijas, [b.g.]). Vidzemes teritorija tika uzņēmēta no 1683. līdz 1686.gadam. Veicot šo darbus, tika iegūts kartogrāfiskais materiāls, kā rezultātā pirmo reizi Latvijā tika ieviests kadastrs – lielais Zviedru kadastrs (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]).

1700.gadā sākās Lielais Ziemeļu karš, kurā dalību ņēma Zviedrija, Krievijas impērija un Polijas-Lietuvas apvienotā muižniecības republika. 1710.gadā Zviedrija karu zaudēja. 1721.gadā ieilgušais karš tika pārtraukts ar miera līgumu, kā rezultātā Vidzeme nonāca Krievijas impērijas rokās un tajā laikā tika dēvēta par Vidzemes guberņu. Šo laiku var uzskatīt par pirmās lielās zemes reformas sākumu. Tika noteikts, ka muižu zeme drīkst piederēt tikai un vienīgi vietējai muižniecībai un valsts nodokļi jāievāc atbilstoši Zviedru kadastram (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). 1762.gadā pie varas nākusi Katrīna II Lielā 1783.gadā pēc Krievijas guberņu parauga ieviesa jaunu nodokli – galvasnaudu (Boruks, 2003). Tā bija noteikta summa gadā par katru nodokļa maksāspējīgu vīrieša kārtas pārstāvi, neatkarīgi no vecuma. Šis nodoklis zemniekiem izrādījās pārāk smaga nasta, un tie to nespēja samaksāt. Tādēļ tik nolemts atgriezties pie iepriekšējās nodokļu vākšanas sistēmas. Atgriešanās pie šīs sistēmas radīja dažādas neērtības, kuru novēršanu dēļ 1804.gadā tika izdots Zemnieku likums. Šis likums noteica, ka zemnieks ir uzlūkojams kā persona, līdz ar to nebija saistīts ar kungu, bet gan ar zemi, un attiecības ar muižu bija jāveido uz līguma pamata. Zeme jānovērtē arkos pēc Zviedru kadastra parauga, kur zemes vērtību izteica dālderis un grašos, un zemnieku nodokļus, nodevas un kļaušas ierakstīja vāku grāmatās (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]).

Šī situācija mainījās, kad 1812.gadā Napoleons devās karagājienā uz Krieviju, kur karu zaudēja tajā pašā gadā. Kara sekas ietekmē muižnieki veica zemes reformu pēc Prūsijas parauga. No 1817.gada līdz 1819.gadam tika noteikts, ka zemnieki zemi drīkst tikai nomāt vai aiziet no tās. Tomēr šī sistēma, zemnieku izputēšanas gadījumā, draudēja izputināt arī muižas, tādēļ 1842.gadā pieņēma likumu, kas atkal zemniekiem deva tiesības lietot zemi un izlikt zemniekus no mājām bez tiesas sprieduma nedrīkstēja. Pēc astoņpadsmit gadiem atkārtoti apstiprināja Zemnieku likumu, turklāt zemniekiem bija tiesības zemi izpirkt. Vēl pēc gada Krievijas impērija parakstīja “Brīvlaišanas manifestu”, kas iesāka jaunu zemes reformas posmu. Šīs reformas darbības laikā zemniekiem zeme bija jāizpērk no muižniekiem, bet īpašumā zeme nonāca tikai pēc līguma parakstīšanas. Zemnieki sāka veikt dažādus darījumus ar īpašumiem, kas savukārt pieprasīja tiesisku uzskaites sistēmu, kurā tika ierakstīta informācija par īpašnieku, zemes platību, lietošanas veidu, parādiem, nodokļiem, īpašuma vērtību, u.c. Tā 1889.gadā pirmo reizi Latvijā tika ieviesta Zemesgrāmata (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). Šī zemes reforma noslēdzās 1912.gadā.

Pēc Pirmā pasaules kara 1918.gadā jaunā, proklamētās Latvijas Republikas Pagaidu valdība visu Latvijas teritorijas zemi nacionalizēja, ar plāniem nākotnē šo zemi nodot atpakaļ īpašniekiem īpašumā vai lietošanā. Pagaidu valdība par 111,0 ha lielākos zemes īpašumos ierīkoja padomju saimniecības, bet zemi bezzemniekiem piešķīra apsaimniekošanā no 6,8 ha līdz 20,4 ha lauku apvidos un no 3,4 ha līdz 5,1 ha pilsētās (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). Šī ir uzskatāma par otro zemes reformu Latvijā.

Trešā zemes reforma tika uzsākta 1920.gadā, kad pieņēma likumus “Par valsts zemes fondu” un “Par Zemesgrāmatu nodaļām”, kuros, līdzīgi kā mūsdienās, tika paredzēts, ka nekustamais īpašums jānostiprina zemesgrāmatā un tikai tad īpašnieks iegūs visas likumā noteiktās priekšrocības. 1937.gadā tika pieņemts “Zemesgrāmatu likums”, kurš ir aktuāls arī šobrīd. Šīs zemes reformas laikā tika pieņemta virkne nozīmīgu normatīvo aktu, kas kalpoja par pamatu zemes reformai atjaunotajā Latvijā. Trešo zemes reformu apturēja Otrais pasaules karš, kura laikā aizsākās jauna zemes reforma.

1941.gadā Vācijas valdība apstiprināja bijušos Padomju Savienības likumus, kas atkal noteica zemes nacionalizāciju. 1943.gadā Vācija izdeva noteikumus, kas atjaunoja privātīpašumus Latvijā, bet īsajā laika periodā, līdz kara beigām, īpašumus atguva ļoti niecīga iedzīvotāju daļa. Karam beidzoties, kurā Vācija zaudēja, Latviju iekļāva Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā, kur tās valdība pieņēma deklarāciju par zemes nacionalizāciju, kas nozīmēja, ka īpašnieki zaudē savus īpašumus. Kad zeme tika apvienota vienā veselā, to iedalīja pēc zemes lietošanas veidiem un zemes lietošanas kategorijām, kuras bija sešas: lauksaimniecības zeme, valsts meža fondu zeme, rūpniecības, transporta, kūrortu, u.c. zemes, apdzīvotu vietu zeme, valsts rezerves zeme, valsts ūdeņu fonda zeme. Zemes izmantošanu stingri reglamentēja saskaņā ar Padomju Savienības Zemes kodeksu, kurš noteica, ka lauksaimniecības zemi pilnā apmērā var lietot tikai kolhozi un padomju saimniecības, savukārt piemājas dārziņi bija paredzēti lokālai produkcijas ražošanai, kā arī individuālai lietošanai (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]).

1988.gadā LPSR Ministru Padome pieņēma lēmumu “Par zemnieku saimniecībām”, kas faktiski uzsāka jaunu – piekto zemes reformu Latvijā. Ar šo lēmumu tika mainīta jau vairāk kā trīsdesmit gadus ilgusī sistēma uz jaunu – denacionalizētu, ekonomiski izdevīgi un pareizi vērstu sistēmu (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). Tas nozīmēja, ka zeme atkal tiek nodota personu individuālā lietošanā.

1990.gadā atjaunotās Latvijas Republikas valdība uzsāka veidot jaunu zemes politiku, kuras laikā tika izveidoti daudz un dažādi normatīvie akti, uz kuriem balstoties varētu atjaunot tiesības uz īpašumu bijušajiem zemes īpašniekiem (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]).

Ar iepriekšminētajām darbībām tika aizsākta beidzamā zemes reforma, kuras īstenošanai tika izveidotas speciālas komisijas, kas laika gaitā mainījās un pārveidoja struktūru. Patlaban šī komisija ir Latvijas Republikas Centrālā zemes komisija (Zemes reforma – atslēga..., [b.g.]). Tā koordinē un veic iepriekš nospraustos zemes reformas īstenošanai paredzētos mērķus. Šīs zemes reformas mērķis ir veidot godīgu, objektīvu un pareizu zemes sadalījumu starp Latvijas valsti un tās iedzīvotājiem, kur par zemes īpašnieku var būt jebkura normatīvos aktos atrunāta persona. 2006.gads uzskatāms par ļoti nozīmīgu zemes reformas veiksmīgā norisē, jo tika pieņemti daudzi jauni normatīvie akti, kas reglamentē nekustamo īpašuma formēšanu. (Paršova, 2007). Šī zemes reforma nav pabeigta vēl joprojām, bet ir beigu jeb finiša taisnē. Ilgst jau vairāk kā divdesmit gadus, taču nav ilgākā zināmā reforma pasaulē. Kā lēš speciālisti, tad šī, kaut vēl nepabeigtā, zemes reforma ir uzskatāma par viskvalitatīvāko, godīgāko un pareizāko zemes reformu Latvijas vēsturē.

Secinājumi

1. Šie vēsturiskie notikumi, kas saistīti ar vairākām Latvijas teritorijas okupācijām, un to varu nestajām pārmaiņām zemes politikā, ir devuši lielu pieredzi, lai realizētu veiksmīgu un pozitīvu mūsdienu zemes reformu.
2. Vēsturē Latvijas iedzīvotājiem ir klājies smagi attiecībā uz zemi un tiesībām uz to.
3. Atšķirīgos laika periodos bija atšķirīgs zemes statuss – bija laiks, kad zemi varēja iegūt tikai lietošanā, jo tā piederēja tikai valstij, kā arī bija laiks, kad zemi īpašumā drīkstēja iegūt jebkurš Latvijas pilsonis.

Literatūra

1. Zemes reforma – atslēga uz īpašumu (b.g.). Valsts zemes dienests. 335 lpp.
2. Boruks A. (2003) 10. Zemes politika 18. gs. otrā pusē. No: Boruks A. Zemnieks, Zeme un Zemkopība Latvijā. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitātes izdevniecība, 254.-270. lpp.
3. Paršova V. (2007) Priekšvārds. No: Paršova V. Normatīvo aktu piemērošana nekustamā īpašuma formēšanā 1. daļa. Zemes īpašumi: mācību grāmata. Jelgava: LLU, 4. – 5. lpp.
4. Arklu revīzija: Tilde, Letonika mājaslapa [skatīts 2018. gada 3. janvārī].
Pieejams:
<https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?title=Arklu%20rev%C4%ABzijas/32289>